

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЄС ПІСЛЯ 1991 Р.

Автор статті вивчає співробітництво західноєвропейських країн у галузі спільної зовнішньої політики та політики безпеки на початку 90-х років ХХ століття. Спираючись на документи ЄС – Маастрихтську угоду, Амстердамський і Ніццький договори – досліджуються зміст, головні завдання і ключові інструменти спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС.

Ключові слова: *Європейський Союз, співробітництво, спільна зовнішня політика, політика безпеки, Маастрихтська угода, Амстердамський договір, Ніццький договір.*

Автор статьи изучает сотрудничество западноевропейских стран в области общей внешней политики и политики безопасности в начале 90-х годов ХХ столетия. Опираясь на документы ЕС – Маастрихтское соглашение, Амстердамский и Ниццкий договоры – исследуются содержание, главные задачи и ключевые инструменты общей внешней политики и политики безопасности ЕС.

Ключевые слова: *Европейский Союз, сотрудничество, общая внешняя политика, Маастрихтское соглашение, Амстердамский договор, Ниццкий договор.*

The author of the article studies Western European countries cooperation in the sphere of Security and Foreign policy in the beginning of 90's XX century. The content, main aims and key tools of the general foreign policy and security policy are investigated relying on the following EU reports – the Maastricht, Amsterdam, Nice ones.

Key words: *the European Union, cooperation, general foreign policy, security policy, the Maastricht agreement, Amsterdam treaty, Nice treaty.*

З початком 90-х років стартував новий рівень європейської інтеграції. Створення ЄС передбачало формування економічного, політичного і валютного союзу. Зокрема, політичний союз мав опікуватися проведенням спільної зовнішньої політики та політики безпеки (скорочено СЗПБ) у межах ЄС. Мета статті – простежити інтеграційний розвиток Європейського Союзу в галузі спільної зовнішньої політики та політики безпеки за Маастрихтськими угодами, Амстердамським і Ніццьким договорами.

Досліджувана тема перебуває в полі зору істориків та політологів різних країн світу. Переважна більшість вітчизняних авторів приділяють увагу проблематиці входження України до ЄС [1]; послідовну характеристику основних етапів розвитку європейської інтеграції можна знайти в загальних посібниках [2], серед яких заслуговує на увагу науково-популярне видання О.С. Вонсовича [3], в якому подається інформація щодо історичного виміру процесу створення загальноєвропейської системи колективної безпеки. В працях російських авторів Ю.А. Борко, Д.А. Данілова, В.В. Журкіна

[4] та західних дослідників Д. Дайнен, Н. Мусіс [5] окремо вивчається галузь спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС у певні проміжки часу. Значна частина інформації представлена на офіційному сайті ЄС [6].

Розвитку інтеграції в галузі СЗПБ сприяли певні зовнішні фактори. По-перше, із розпадом СРСР і соціалістичного блоку зменшилася вірогідність глобального збройного конфлікту між Заходом та Сходом, як наслідок, – послабла залежність західноєвропейських країн від США, які протягом тривалого часу виступали гарантом безпеки та миру в західному світі. По-друге, економічна міць інтеграційного об'єднання потребувала більшого політичного виміру для захисту своїх інтересів на міжнародній арені. По-третє, друга половина ХХ сторіччя ознаменувала процес розпаду країн і формування нових, що призвело до посилення територіальних претензій і збройних конфліктів на європейському континенті. Саме СЗПБ була покликана вирішити ці питання.

Досліджуючи розвиток спільної зовнішньої політики та політики безпеки, можна виділити етапи за назвами основних офіційних договорів Європейського Союзу – Маастрихтський, Амстердамський і Ніццький.

Офіційним документом, який започаткував нововведення, став Договір про ЄС (ДЄС), що належить до комплексу Маастрихтських угод 1992 р. Враховуючи зміст попередніх документів, – Римську угоду та Єдиний Європейський акт, автори Угоди внесли до її складу все, що стосувалося спільного підходу до вирішення питань зовнішньої політики та безпеки. Передбачалося, що СЗПБ повинні будуватися на концепції єдиної довготривалої оборонної політики, розвитку процесу роззброєння, контролю над озброєнням в Європі, а також на узгодженні позицій відносно інших країн і ситуації у світі в цілому.

У розділ ДЄС вперше чітко сформулював цілі СЗПБ: по-перше, захист спільних цінностей держав-членів, основних інтересів, цілісності та незалежності Союзу; по-друге, зміцнення безпеки Союзу та його членів усіма можливими засобами; по-третє, збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, Гельсінського Заключного Акту та цілей Паризької хартії; по-четверте, сприяння міжнародному співробітництву (ст. J.1 п. 2) [7]. Таким чином, зазначені цілі передбачали активну участь Європейського союзу у міжнародних процесах.

Маастрихтський договір запровадив два нових інструменти здійснення СЗПБ: спільна позиція та спільні дії. Детально сформулювавши принципи і методи вироблення спільної позиції, держави-члени ЄС зобов'язалися гарантувати відповідність їхньої національної політики спільній позиції. Згідно з договором Рада ЄС розробляє спільні позиції і визначає сферу застосування спільних дій, їх основні цілі і завдання, тривалість, засоби й умови реалізації (ст. J.3 пп.1, 2) [8]. Члени Євросоюзу мають дотримуватися спільних дій доки не спливе термін або не будуть досягнуті поставлені цілі. Таким чином, країни ЄС мають проводити свою національну політику за лінією, розробленою на міждержавному рівні за їх участю. Складається враження, що мова йде скоріше про гарантії того, що під час спільної дії учасники не відступлять назад і не залишать своїх партнерів наодинці.

На політику безпеки були також поширені положення про зобов'язання держав-членів щодо утримання від будь-яких дій, які суперечать інтересам Євросоюзу (ст. J.1 п. 4) [7]. У попередньому документі – Єдиному Європейському акті – це стосувалося лише зовнішньополітичної сфери.

На думку творців ДЄС, досягнення основних цілей може бути забезпечено шляхом встановлення систематичного співробітництва між державами-членами та узгодження спільних позицій в даній сфері (ст. J.1 п. 3) [7]. Такий обережний підхід авторів договору можна

пояснити традиційними сумнівами більшості західноєвропейських лідерів щодо необхідності прискорення розвитку інтеграції в галузі зовнішньої політики і безпеки. Побоюючись поширення елементів наднаціональності на досить таки делікатну сферу, як зовнішня політика, лідери Євросоюзу прагнули зберегти міждержавний характер співробітництва та мінімізувати свої обов'язки в практичному плані. Тому, щоб не створювати нової воєнної структури, Західноєвропейський Союз проголошувався невід'ємною частиною розвитку ЄС (ст. J.4 п. 2) [9]. У Декларації про Західноєвропейський Союз на додаток договору, країни-члени ЗЄС дійшли згоди стосовно необхідності розвитку Європейської ідентичності в галузі безпеки та оборони. Зазначалося, що у перспективі ЗЄС буде розвиватися як оборонний компонент ЄС і як засіб зміцнення європейської опори в Атлантичному союзі [10]. Висловлений у договорі намір упродовж п'яти років переглянути оборонні домовленості, свідчив про те, що оборонна позиція ЄС дедалі набуватиме більше проєвропейського, ніж проатлантичного вигляду [11].

У Договорі про Європейський союз були зазначені механізми керування спільною зовнішньою політикою і політикою безпеки. Визначення принципів і загальних напрямків СЗПБ закріплювалося за Європейською Радою, тим самим надаючи їй визначну роль (ст. J.8 п. 1) [12]. Рада ЄС приймає рішення, які необхідні для визначення і здійснення СЗПБ на основі основних загальних положень, визначених Європейською Радою (ст. J.8 п. 2) [13]. Окрім Європейської Ради і Ради ЄС, у розробці рішень беруть участь Європейська комісія і Європейський парламент. Договір обумовив повноправну участь Комісії в роботі СЗПБ, хоча вона й не має виняткового права на подання пропозицій. Щодо залучення до СЗПБ Європарламенту, на думку Д. Дайнена, договір містить слабкіші зобов'язання. З огляду на те, що СЗПБ належить до міжурядового стовпа, на який не поширюється юрисдикція Суду ЄС, не було жодних засобів примусити держави-члени виконувати ті чи інші положення СЗПБ [14].

На міжнародній арені Європейський союз представляє головуюча держава-член Союзу, яка несе відповідальність за виконання відповідних рішень. У межах цієї компетенції вона висловлює позицію Союзу в міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях (ст. J.5 п. 1, 2) [12]. Головуюча держава-член діє за підтримки Генерального секретаря Ради, який виконує обов'язки Високого Представника у справах спільної зовнішньої політики і політики безпеки.

Успіх СЗПБ, певною мірою, залежав від способу ухвалення спільної позиції та спільних дій. Процедура прийняття рішень як і раніше передбачала одностайність держав-членів. Визнаючи стратегічні рішення або приймаючи будь-які рішення щодо реалізації спільних дій, Європейська Рада має діяти на основі

кваліфікованої більшості (ст. J.3 п. 2) [9]. Одні держави-члени виступали за процедуру голосування кваліфікованою більшістю; інші наполягали на тому, що нормою стосовно СЗПБ має бути одностайне ухвалення рішень. Для більшої ефективності ДЄС зберіг принцип «трійки» – консультації керівництва головної держави з попереднім та наступним керівництвом (ст. J.5 п. 3) [9]. Договір зафіксував незграбний компроміс, передбачивши голосування більшістю із застосування спільних заходів, які Рада попередньо мала ухвалити одностайно.

Маастрихтські угоди не змогли чітко сформулювати принципи і напрями СЗПБ Євросоюзу, а скоріше встановили механізми узгодження зовнішньополітичних курсів країн-учасниць. Не дивлячись на значну гнучкість положень ДЄС в галузі СЗПБ (різні темпи інтеграції для членів ЄС в військово-політичній сфері), він усе ж таки в певній мірі обмежує суверенітет країн-учасниць. Хоча у вирішенні питань СЗПБ зберігся пріоритет національної влади, яка має право вето, частина повноважень країн ЄС все ж таки передали на наднаціональний рівень, узявши на себе зобов'язання дотримуватися лінії, розробленої учасниками Євросоюзу.

Зберігся певний дисбаланс між різними напрямками СЗПБ. Якщо галузь безпеки отримала значний розвиток у ДЄС, то оборонні питання на даному етапі були винесені за межі СЗПБ. Підкреслювалося, що формування спільної оборони – справа майбутнього. Творці ДЄС розглядали політику безпеки в якості перехідного етапу до формування спільної оборонної політики (ст. J.4 п. 1) [12]. Тим не менш, визначення нового політичного вектору в Маастрихтських угодах з часом приведе до створення спільної оборонної політики і в перспективі – до появи єдиної армії.

Розвиток європейської співпраці в галузі зовнішньої політики і безпеки потребував компромісних рішень з боку держав-членів Євросоюзу. Договір про ЄС розвів європейських партнерів на два політичні полюси – «європоцентристський» і «атлантичний». ДЄС критикували як супротивники, так і прибічники поглиблення євроінтеграції. Перш за все, це Франція і Німеччина, які були розчаровані надмірною обережністю і недостатньою розвинутістю його положень. Провину за це вони поклали на країни, які не бажали сприяти більшому поширенню інтеграції, а саме на Великобританію, яка підтримувала особливі відносини з США [15]. Це призвело до поширення ідей про різний ступінь інтеграції окремих країн ЄС.

У червні 1992 р. в Лісабоні Європейська Рада окреслила пріоритетні сфери для спільних дій в галузі політики безпеки: активне співробітництво Європейського Союзу в рамках РБСЄ; політика роззброєння і контролю за зброєю в Європі

разом із заходами створення атмосфери довіри; питання непоширення ядерної зброї; військово-економічні аспекти безпеки, особливо контролювання процесу передачі військової технології третім країнам [16]. Виходячи з кола визначених пріоритетів, стає зрозумілим, що ЄС не передбачав безпосереднього військового втручання в міжнародні конфлікти.

Впровадженням Маастрихтських угод і визначенням цілей, адекватних на той час можливостям СЗПБ, завершується Маастрихтський етап (1992-1995 рр.) формування спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу. На цьому етапі був продовжений розвиток інтеграційних процесів у зовнішній політиці, більшої чіткості набув напрям безпеки і була проголошена можливість подібної співпраці в галузі оборони. Незважаючи на певні успіхи, на цьому етапі залишилися невизначеними положення ЗЄС та його відносини з Євросоюзом, як наслідок, – ЄС фактично не мав військових важелів. Існуючий принцип одногосподності перешкодив проведенню дієвої політики ЄС і тим самим робив галузь СЗПБ не ефективною. Незадоволеність багатьма положеннями ДЄС призвела до того, що практично відразу після підписання цього договору виникає необхідність його перегляду.

У Договорі про Європейський союз було передбачено, що в 1996 р. буде скликана конференція представників урядів держав-членів ЄС, щоб переглянути застарілі положення ДЄС і прийняти низку нових ідей [17].

У середині 90-х років за ініціативою відповідального за зовнішню політику і політику безпеки Євросоюзу Ганса Ван ден Брука була створена Група експертів високого рівня з СЗПБ, яка в грудні 1994 р. у Брюсселі надала свій перший доклад «Європейська політика безпеки напередодні 2000 р.». Під різкою критикою опинилися ЗЄС і СЗПБ через свою «інерцію і безсилля». Мова йшла про те, щоб за короткі терміни розробити і приступити до реалізації ефективної європейської зовнішньої політики і політики безпеки, включаючи оборону. Була запропонована система конкретних заходів, серед яких створення «європейських сил інтервенції» та системи колективної безпеки, підготовка до злиття ЗЄС і ЄС, прийняття зобов'язань про взаємодопомогу, які би поширювалися на всіх членів союзу. Також передбачалися структурні реформи в ЄС – затвердження посту керівника зовнішньої політики й оборонної політики ЄС, зміни в правилах голосування, які мали полегшити процедуру прийняття рішень з військово-політичних питань. Свого роду це була спроба створити військовий союз країн ЄС.

Проте в черговий раз виникли суперечки всередині ЄС. По-перше, Великобританія рішуче відкинула всі пропозиції, аргументуючи це тим, що безпеку Західній Європі має забезпечувати

НАТО. До того ж в самому Вашингтоні вороже поставилися до радикальних європейських ідей, які загрожували керівній ролі США в атлантичній системі. По-друге, ЗЄС прагнув зберегти самостійність і висловлювався проти приєднання до ЄС.

На майбутній Міжурядовій конференції детально були зазначені завдання в галузі СЗПБ, а саме, – перетворити присутність Європи на більш помітну в світі. Для цього потрібно, перш за все, забезпечити послідовність зовнішньої політики; по-друге, зміцнити положення Договору про ЄС, які покладають відповідальність на Раду і Комісію; по-третє, зробити зовнішні акції більш ефективними, тим самим досягти одноголосності в союзі; по-четверте, створити міцну базу для спільної зовнішньої політики і політики безпеки, поклавши спільну відповідальність щодо забезпечення цієї політики на держав-членів головуючих у Раді; по-п'яте, ідентифікувати галузі безпеки й оборони; по-шосте, створити умови інкорпорації ЗЄС в Євросоюз [18].

Міжурядова конференція розпочала свою роботу 29 березня 1996 р. у Турині, перелік питань порядку денного мав такі пункти: інструменти, ухвалення рішень, представництво, планування і аналіз, бюджет і одвічна проблема відносин між ЄС і ЗЄС [19]. Серед всього іншого було заявлено про те, що політична вага Союзу має бути відповідною до його економічної потужності. Для досягнення цієї мети передбачалося наступне: встановити принципи СЗПБ і визначити, дії необхідні для досягнення цих принципів; розробити процедури і структури, необхідні для проведення СЗПБ і домовитися про фінансування цієї галузі. У ході Міжурядової конференції делегати зазначили, що на відміну від спільних позицій, про які мова йшла у Договорі про ЄС, спільні дії потребують вже реальних засобів їх втілення й особливо фінансових коштів. Крім того, нарікань викликав розподіл функцій між різними інститутами ЄС, який може призвести до дублювання їхніх дій. В цілому ж констатувалося, що Євросоюз поки не має зовнішньої політики в загальноприйнятому розумінні цього терміну, а розвитку цього напрямку заважають, в першу чергу, національні амбіції держав-членів.

На засіданні Європейської ради у Флоренції знову були висунуті конкретні пропозиції щодо збільшення можливостей СЗПБ. По-перше, мова йшла про більш ефективну взаємодію структур ЄС, які були задіяні у СЗПБ (Європейська рада, Рада ЄС, Комісія головуючої держави, держав-членів) у підготовці до проведення спільних дій. По-друге, значна увага приділялася розробці механізмів фінансування СЗПБ. Усе більше почали говорити про поєднання економічних і зовнішньополітичних методів, встановлення більш тісних зв'язків ЗЄС і ЄС. Актуальним стало пом'якшення принципу одноголосності в даній сфері.

Як і раніше, рішучими прибічниками поглиблення інтеграції залишалися Франція і Німеччина. На їхньому боці знаходилися Іспанія і Бельгія. Італія вагалася, як і два нові члени, Австрія і Фінляндія (вступили до ЄС в 1995 р.). Франко-германському блоку протистояла Великобританія. Її традиційно підтримували Нідерланди, час від часу Данія, Португалія і Швеція.

Країни-члени ЄС з числа «євроцентристів», а саме, Бельгія, Іспанія, Італія, Люксембург, Франція і Німеччина, 25 березня у Римі подали до розгляду спільний документ «Проект шести» щодо поетапної інтеграції ЗЄС в ЄС, підготовлений у формі протоколу за статтею J. 4.2 розділу V Договору про ЄС [20]. З метою посилення військово-політичного напрямку передбачалася інтеграція ЗЄС в ЄС у три етапи: перший припускав гармонізацію структур і механізмів обох союзів при збереженні інституціональної незалежності ЗЄС; на другому етапі на ЗЄС покладалися відповідальність за виконання антикризових заходів, але функції з прийняття рішення закріплювалися за Радою ЄС; на заключному етапі передбачалося повне завершення інтеграції ЗЄС в ЄС і включення статті V Брюссельського договору, який впроваджував ЗЄС, у Договір про ЄС або у додатковий до нього протокол [21].

Прагнення «євроцентристів» мінімізувати протиріччя шляхом додаткової гнучкості інтеграції в галузі СЗПБ не врятувало цей проект, хоча він отримав підтримку більшості членів ЄС. На цей раз із власними пропозиціями виступили Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Італія, Португалія та Швеція, які запропонували використовувати принцип «поглибленого співробітництва» винятково лише для СЗПБ [22]. Оцінюючи роботу Міжурядової конференції, слід відмітити наполегливість країн-членів ЄС і ЗЄС щодо майбутнього розвитку інтеграції в галузі СЗПБ.

Завершенням роботи Міжурядової конференції стало засідання Європейської ради 16-17 червня 1997 р. у Нідерландах, на якому був підписаний новий договір – Амстердамський. Здебільшого мова в ньому йшла про можливість повної інтеграції ЗЄС у ЄС, тобто в майбутньому Євросоюз мав стати організацією, яка володіє військово-політичними функціями.

Цілі спільної зовнішньої та безпекової політики, визначені Амстердамським договором, наступні: оберігати спільні цінності, інтереси, взаємозалежність та єдність Союзу; зміцнювати безпеку Союзу всіма можливими засобами; зберігати мир і зміцнювати міжнародну безпеку відповідно до принципів, визначених у Статуті ООН, Гельсінському заключному акті та Паризькій хартії; розвивати міжнародну співпрацю; зміцнювати демократію та сприяти дотриманню принципів верховенства права, поваги до прав та основних свобод людини (ст. 11 ДЄС) [23]. Зазначені цілі свідчать про те, що спільна

політика охоплює майже всі напрями зовнішньої та безпекової політики.

Згідно з Амстердамським договором основою для спільних дій і позицій повинні стати напрями спільної стратегії, яку приймав Євросоюз. Під час вироблення спільної стратегії були визначені мета, тривалість і засоби, які мають бути в розпорядженні ЄС і держав-членів під час проведення спільних акцій (ст. 12 ДЄС) [24].

Новим елементом, впровадженим Амстердамським договором, є розроблення спільних стратегій, що їх ухвалює Європейська Рада й реалізує Союз у сферах, які мають важливе значення для Союзу в цілому. Стаття 13 Договору про ЄС чітко зазначає, що на основі загальних положень, визначених Європейською Радою, Рада міністрів ухвалює рішення, необхідні для визначення і здійснення спільної зовнішньої політики та політики безпеки [24]. На підставі спільних стратегій зручно знаходити стратегічні відповіді на міжнародні кризи та підвищувати ефективність діяльності Союзу, оскільки в рамках спільних стратегій рішення можна ухвалювати більшістю голосів. Стає зрозумілим, що визначення спільних стратегій залежить від окреслення спільних інтересів більшості держав-членів.

Спільні позиції, що їх ухвалює Рада, визначають підхід Євросоюзу до окремих питань, що впливають з географічної наближеності або проблемності іншого характеру. Національна політика країн Союзу має відповідати основним засадам спільних позицій (ст. 15 ДЄС) [25].

Значна увага в новому документі надавалася систематичній співпраці, яка передбачала інформування державами-членами один одного, а також проведення спільних консультацій у рамках Ради щодо питань СЗПБ, які становлять загальний інтерес, щоб забезпечити якнайефективніший спільний вплив держав-учасниць Союзу (ст. 16 ДЄС) [25].

На відміну від попередніх договорів, цей документ чітко зазначав зобов'язання країн-членів ЄС на активну і беззастережну підтримку в галузі СЗПБ. Держави-члени мають координувати свою діяльність у міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях (ст. 19 ДЄС) [26].

Зміни торкнулися інституційної структури спільної зовнішньої політики і політики безпеки. Згідно з Амстердамським договором була впроваджена нова посада – Високий представник Євросоюзу з СЗПБ, який водночас був Генеральним секретарем Ради ЄС. До його повноважень належало здійснення координації і забезпечення функціонування всієї системи СЗПБ, а також від імені Ради ЄС ведення переговорів з країнами, що не належали до ЄС (ст. 26 ДЄС) [27]. Детальніше завдання Високого представника Союзу з питань СЗПБ розроблені на Гельсінському саміті Європейської Ради (10-11 грудня 1999 р.) і полягають у наступному: допомагати Голові ЄС у координуванні роботи Ради ЄС з метою забезпечення узгодженості

різноманітних аспектів зовнішньополітичної діяльності Союзу; сприяти підготуванню політичних рішень і формувань для Ради з питань зовнішньої та безпекової політики з метою постійного зосередження на ключових питаннях, що потребують швидкого розв'язання або політичного контролю; докладати зусилля до реалізації рішень у сфері СЗПБ, тісно співпрацювати з Комісією, державами-членами й іншими органами, що відповідають за ефективну імплементацію цих рішень [28].

Новації торкнулись «Трійки Спільноти». Після Амстердамського договору вона складається з держави, що головує в ЄС, Високого представника з питань СЗПБ і представника Європейської Комісії (ст. 21 ДЄС) [29]. Крім того, до її складу можуть входити голова держави, що головуватиме наступною та/або призначений Радою спеціальний представник, який має мандат стосовно конкретних питань зовнішньої політики.

У прийнятті рішень зі СЗПБ продовжував діяти принцип одногосності, проте утримання або неучасть у голосуванні окремих представників не має перешкоджати їхньому прийняттю. Утримуючись від голосування, будь-який член Ради знімає з себе зобов'язання виконувати дане рішення, але визнає, що таке рішення є обов'язковим для Союзу, отже – не вживати жодних дій, які можуть перешкоджати або суперечити діяльності ЄС (ст. 23 п. 1) [30]. Всі процедурні питання, рішення щодо спільної позиції, спільних дій, спільної стратегії відтепер приймаються кваліфікованою більшістю.

Спільна зовнішня політика і політика безпеки охоплює всі питання, які стосуються безпеки Союзу, зокрема й поступове оформлення спільної оборонної політики, що свого часу може привести до формування спільної оборони Союзу, про що обережно згадувалося в Договорі про ЄС. Поступове оформлення спільної оборонної політики буде підкріплене, за потреби, співпрацею держав-членів у сфері озброєнь. Формули, що їх ужито в статтях Амстердамського договору, свідчать про надзвичайну обережність держав-членів щодо питання про запровадження спільної оборони, зокрема й подальшої інтеграції національних збройних сил.

Безпекова політика Союзу спрямована на зменшення ризиків і джерел небезпек, що можуть загрожувати територіальній цілісності й політичній незалежності Євросоюзу та його держав-членів, їхній демократичній природі, економічній стабільності, а також стабільності сусідніх з ЄС регіонів. У цій сфері важлива роль відведена Західноєвропейському Союзу. Одинадцять держав-членів ЄС є членами ЗЄС; Ірландія, Данія, Швеція та Фінляндія отримали статус спостерігачів у цьому утворенні. Інші європейські держави-члени НАТО – Норвегія, Туреччина та Ісландія – мають статус асоційованих членів, тоді як Угорщина, Польща, Чеська Республіка,

Словаччина, Румунія, Болгарія, Литва, Латвія, Естонія вважаються асоційованими партнерами. Структурні інституції ЗЄС (Рада, Генеральний Секретаріат і Парламентська Асамблея) залишаються відокремленими від Європейського Союзу, однак мають тісно співпрацювати з ним та узгоджувати методи своєї роботи. Згідно з Амстердамським договором, ЗЄС проголошувався невід'ємною частиною розвитку Союзу, забезпечуючи йому доступ до операційних можливостей – надання гуманітарної допомоги, проведення рятувальних робіт, здійснення миротворчої місії, залучення збройних формувань до розв'язання кризових конфліктних ситуацій (ст. 17 пп.1, 2) [25]. ЄС має розвивати тісніші інституційні зв'язки із ЗЄС, із перспективою подальшої інтеграції ЗЄС до Європейського Союзу.

Як на маастрихтському, так і на амстердамському етапах членам ЄС не вдалося вирішити всі питання СЗПБ. Вкотре можна стверджувати про готовність держав-членів ЄС просуватися на шляху поглиблення інтеграції в галузі СЗПБ, однак не надто швидкими темпами. Договір про ЄС закликав Союз «обстоювати свою ідентичність» на міжнародній арені, тоді як Амстердамським договором було визначено детальні механізми й ефективну процедуру ухвалення рішень у рамках СЗПБ [31]. Реформовані процедури ухвалення рішень були складнішими за попередні, проте не обов'язково кращими, – узаконена неучасть та запровадження всляких обмежень і застережень швидше зменшувала, ніж посилювала ефективність СЗПБ.

Однією з головних вад СЗПБ була відсутність планування й аналізу, тому декларація у додатку до Амстердамського договору створювала в секретаріаті Ради підрозділ політичного планування та раннього сповіщення під керівництвом Високого представника ЄС з питань СЗПБ.

Вкотре у підписаному договорі лідери країн-членів ЄС прагнули вирішити питання відносно ЗЄС. Дисбаланс між членством в ЄС і ЗЄС ставав особливо помітним після розширення ЄС і прийняттям до його лав нових членів. До того ж не всі європейські члени НАТО були членами ЗЄС. Відповідно ЗЄС на асиметрію стало об'єднання всіх країн-членів Євросоюзу під одним дахом, надаючи їм різні статуси учасників, – асоційований член або спостерігач. У своєму прагненні злити ЗЄС і ЄС держави-члени домовились про можливість інтеграції ЗЄС в ЄС, якщо буде відповідне рішення Європейської Ради.

Неспроможність держав-членів Союзу діяти у світовій політиці єдиним фронтом, не дозволяла Євросоюзу повноцінно впливати на міжнародні справи. Різниця у зовнішньополітичних курсах продовжувала поділяти європейських партнерів на табори.

Певний час розвитку процесу інтеграції перешкоджала позиція деяких країн Євросоюзу. Австрія, Швеція і Фінляндія після тривалого курсу нейтралітету все ж таки стали на бік

Франції і Німеччини. Наприкінці 1998 р. різкий поворот зробив Лондон, оголосивши про зміну свого зовнішньополітичного курсу. Невдовзі з'явилась спільна англо-французька декларація про європейську оборону. Лідери країн-членів ЄС визнали необхідним включити спільну європейську оборону в рамки СЗПБ і наділити ЄС здібністю самостійно використовувати збройні сили ЗЄС/ЄС у кризових ситуаціях.

У грудні 1998 р. в Сен-Мало відбувся франко-британський саміт, на якому була прийнята «Декларація про Європейську оборону». У документі зазначалося рішення ЄС поступово формувати спільну оборонну політику. Європейська безпекова та оборонна політика (ЄБОП) оголошувалася оперативною складовою СЗПБ. Декларація передбачала заміну ЗЄС на ЄС в оперативно-тактичній організації оборонної галузі, а також у структурних зв'язках з Північноатлантичним альянсом [32]. Отже, в перспективі ставав можливим розвиток співпраці в галузі безпеки й оборони не лише в рамках ЗЄС або НАТО, а й у межах самого Союзу.

Лідери країн-членів Євросоюзу дійшли згоди, що Європа повинна мати власні автономні європейські сили, за допомогою яких ЄС зможе уникати використання сил Північноатлантичного альянсу в міжнародних кризах. Уже в травні 1999 р. у Тулузі почали вести розмови про створення спеціального підрозділу ЄС – Європейських сил швидкого реагування, які б мали стати основним елементом автономних дій Євросоюзу.

Поглиблення інтеграції в галузі безпеки й оборони пояснювалося і зовнішніми факторами: по-перше, економічне зростання і зміцнення ЄС вимагало посилення ролі союзу в політиці, безпеці й обороні; по-друге, зміни відбувалися не лише в самому союзі (його розширення), США в 90-х роках залишалися єдиною наддержавою і почали домінувати у міжнародних відносинах, ігноруючи при цьому інтереси європейських країн і підпорядковуючи їх під час розв'язання кризових ситуацій. По-третє, на перебіг подій вплинули конфлікти на Балканах у кінці ХХ ст., які продемонстрували світові недостатність можливостей ЄС для вирішення кризових явищ без допомоги США навіть у безпосередній географічній близькості від кордонів ЄС.

У цілому слід зазначити, що як маастрихтський, так і амстердамський етапи не змогли вирішити всі проблеми СЗПБ і суттєво підвищити ефективність цієї сфери. Існуючі протиріччя в самому союзі, переважання національних інтересів у зовнішній політиці окремих країн, недосконала інструменталізація СЗПБ (голосу однієї країни-члена достатньо щоб провалити голосування будь-якого проекту), складні відносини із ЗЄС та північно-атлантичним альянсом, – все це зумовило не досить швидкі темпи розвитку даної галузі в цілому і особливо її складових. Проте слід також відмітити і наполегливість більшої частини країн-учасниць ЄС, готових й надалі просуватися шляхом інтеграції в галузі СЗПБ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Див., наприклад, Бурковський І., Немиря Г., Павлюк О. Україна і європейська інтеграція // Політика і час. – 2000. – № 3-4. – С. 5-14; Губерський Л. Україна та ЄС: формування нової стратегії взаємовідносин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: Інститут міжнародних відносин. – 1999. – Вип. 13. – С. 3-14; Розпутенко В.І. Національні інтереси України і ЄС // Європейська інтеграція та Україна. – К.: Вид-во К.І.С., 2002. – С. 3-7; Європейська інтеграція та Україна / За ред. І. Розпутенка. – К.: К.І.С., 2002. – 178 с.; Україна на шляху до Європи. – К.: Фенікс. – 2001. – 343 с.
2. Див., наприклад, ЄС: Словник-довідник / Під ред. М. Марченко. – К.: К.І.С., 2005. – 140 с.; Буряк П.Ю. Євроінтеграція і глобальні проблеми сучасності. Навч. посібник для студ. вузів. – К.: Хай-Тек Прес, 2007. – 335 с.; Копійка В.В. ЄС: Заснування і етапи становлення: посібник. – К.: Ін Юре, 2001. – 447 с.; Політика європейської інтеграції: Навч. посібник для ВНЗ / За ред. В.Г.Воронкової. – К.: Професіонал, 2007. – 509 с.
3. Вонсович О.С. Контури євробезпеки: процес створення / О.С. Вонсович. Нац. центр з питань євроатлантичної інтеграції України. – К.: Знання, 2007. – 23 с.
4. Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе / Ю.А. Борко. – М.: Деловая лит., 2003. – 461 с.; Данилов Д.А. ЕС/ЗЕС на пути к идентичности в сфере безопасности и обороны // Европа: вчера, сегодня, завтра / Ин-т Европы РАН; Отв. ред. Н.П. Шмелева. – М.: Экономика. – 2002. – 822 с.; Журкин В.В. ЕС: внешняя политика, безопасность, оборона. – М., 1998. – 58 с.
5. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2006. – 696 с.; Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2005. – 466 с.
6. <http://www.europa.eu.int>.
7. Европейский союз. Прошлое, настоящее, будущее. Единый европейский акт. Договор о европейском союзе. – М.: Право. – 1994. – С. 78.
8. Там само. – С. 78-79.
9. Там само. – С. 79.
10. Там само. – С. 117.
11. Дайнен Д. Вказ. праця. – С. 630.
12. Европейский союз. Прошлое, настоящее, будущее. – С. 80.
13. Там само. – С. 81.
14. Дайнен Д. Вказ. праця. – С. 629.
15. Данилов Д.А. Указ. соч. – С. 652.
16. Дайнен Д. Вказ. праця. – С. 631.
17. Европейский союз. Прошлое, настоящее, будущее. – С. 118.
18. Европейский Союз: Факты и комментарии / Под ред. Ю.А. Борко, В.В. Журкина, В.Г. Шемятенкова / Институт Европы РАН и АЕВИС. – М., 1996. – Вып. 4 апрель-июнь. – www.edc-aes.ru/site/ru/union/archive/vipusk_4html.
19. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англ. – «К.І.С.», 2006 – С. 636.
20. Европейский Союз: Факты и комментарии / Под ред. Ю.А. Борко, В.В. Журкина, В.Г. Шемятенкова / Институт Европы РАН и АЕВИС. – М., 1997. – Вып. 8 январь-март. – www.edc-aes.ru/site/ru/union/archive/vipusk_8html.
21. Данилов Д.А. Указ соч. – С. 653.
22. Там само. – С. 654.
23. Европейский Союз: Консолидовані договори / Пер. Ю. Петруся. – К.: Port-Royal, 1999. – С. 20.
24. Там само. – С. 21.
25. Там само. – С. 23.
26. Там само. – С. 25.
27. Там само. – С. 28.
28. Мусис Н. Вказ. праця. – С. 130.
29. Европейский Союз: Консолидовані договори. – С. 26.
30. Там само. – С. 27.
31. Мусис Н. Вказ. праця. – С.131.
32. British-french summit St-Malo, 3-4 December 1998. Chailiot Paper 47. From St-Malo to Nice: European defense: core documents May 2001. www.iss-eu.org/chailiot/chai47e.html#3.

Рецензенти: доктор історичних наук, професор С.В. Пронь;
доктор історичних наук, професор П.М. Тригуб.

© Руда В.В., 2009

Надійшла до редколегії 20.02.2009 р.